

Özet

Bu çalışmada, $\mathbb{Z}_n$ ve $\mathbb{Z}_m$ sonlu devirli monoidlerinin Schützenberger çarpımının tam yeniden yazma sistemi (Gröbner–Shirshov tabanı) üzerine yönsüz bir graf, $\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}$, tanımlanmakta ve bu grafın temel kombinatoryal özellikleri (köşe ve kenar sayısı, maksimum/minimum derece, derece dizisi, düzensizlik indeksi ve girth) incelenmektedir. Schützenberger çarpımına ait bir graf tanımlamak, bu cebirsel yapının kombinatoryal ve geometrik özelliklerini incelemek için yeni bir bakış açısı sağlamaktadır.

Temel Kavramlar: Graf Teorisi

$\Gamma = (V, E)$ herhangi bir basit graf olsun.

► Γ içinde v köşesine bağlı kenarların sayısına v köşesinin **dergesi** denir; $\deg(v)$ ile gösterilir [3].

► **Maksimum ve minimum derece:**

$$\Delta(\Gamma) = \max\{\deg(v) : v \in V\},$$

$$\delta(\Gamma) = \min\{\deg(v) : v \in V\}.$$

► Γ içindeki **en kısa döngünün** uzunluğuna grafın **girth'i** denir; $\text{girth}(\Gamma)$ ile gösterilir.

► **Derece dizisi** $DS(\Gamma)$, köşe derecelerinin çoklukları ile birlikte yazılmasıdır; dizideki birbirinden farklı derece sayısına **düzensizlik indeksi** $t(\Gamma)$ denir.

Schützenberger Çarpımı

A ve B monoid olmak üzere $P \subseteq A \times B$, $a \in A$, $b \in B$ için $aP = \{(ac, d) : (c, d) \in P\}$, $Pb = \{(c, db) : (c, d) \in P\}$ olarak tanımlansın. A ve B monoidlerinin Schützenberger çarpımı,

$$(a_1, P_1, b_1)(a_2, P_2, b_2) = (a_1a_2, P_1b_2 \cup a_1P_2, b_1b_2)$$

işlemi altında tanımlı $A \times \wp(A \times B) \times B$ kümesidir ve $A \circ B$ ile gösterilir. $A \circ B$, birimi $(1_A, \emptyset, 1_B)$ olan bir monoiddir [7]. Schützenberger çarpımı, iki monoidin **birleşik davranışını** analiz etmek için geliştirilmiş; dil teorisi, otomata teorisi ve cebirsel yapılar arasında köprü kuran güçlü bir yöntemdir [7].

Tam Yeniden Yazma Sistemi

Monoidlerde **tam yeniden yazma sistemi**, bir monoidin elemanlarını sonlu sayıda yeniden yazma kuralı ile ifade eden ve her kelimenin sonlu adımda **tek bir normal forma** indirgenmesini sağlayan bir sistemdir. Böyle bir sistem hem **sonlandırılmış** hem de **confluent** (elmas kuralı) özelliklerine sahip ise **tamdır**. Tam yeniden yazma sistemine sahip bir monoid için **kelime problemi çözülebilirdir** [2].

[1]'de Ateş ve ark., keyfi iki monoidin Schützenberger çarpımının Gröbner–Shirshov tabanını (tam yeniden yazma sistemini) ve dolayısıyla bu çarpımın elemanlarının **normal form** yapısını elde etmiştir.

Kaynaklar

- Ateş, F., Karpuz, E. G., Kocapınar, C. ve Çevik, A. S. (2011). Gröbner–Shirshov Bases of Some Monoids. *Discrete Math*, 311(6), 1064–1071.
- Book, R. V. ve Otto, F. (1993). *String Rewriting Systems*. New York: Springer-Verlag.
- Diestel, R. (2025). *Graph Theory*. Springer-Verlag, Heidelberg.
- Karpuz, E. G. ve Yeniél, A. M. (2026). Some Graph Properties of Schützenberger Product of Monoids. (gönderim aşamasında)
- Karpuz, E. G., Ateş, F., Çevik, A. S. ve Cangül, İ. N. (2013). The Graph Based on Gröbner–Shirshov Bases of Groups. *Fixed Point Theory and Applications*, 2013, 71.
- Karpuz, E. G., Das, K. C., Cangül, İ. N. ve Çevik, A. S. (2013). A New Graph Based on the Semi-direct Product of Some Monoids. *Journal of Inequalities and Applications*, 2013, 118.
- Schützenberger, M.P. (1965). On Finite Monoids Having Only Trivial Subgroups, *Information and Control*, 8, 190–194.

$\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m$ Çarpımının Sunuşu

$\mathbb{Z}_n = \langle x; x^n = 1 \rangle$ ve $\mathbb{Z}_m = \langle y; y^m = 1 \rangle$ monoid sunuşları için Schützenberger çarpımının sunuşu

$$\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m =$$

$\langle x, y, z_{x^k, y^l}; x^n = 1, y^m = 1, z_{x^k, y^l}^2 = z_{x^k, y^l}, z_{x^{k_1, y^{l_1}}}, z_{x^{k_2, y^{l_2}}} = z_{x^{k_1, y^{l_2}}}, z_{x^{k_2, y^{l_1}}}, xz_{x^k, y^l} = z_{x^{k+1, y^l}}, z_{x^k, y^l}y = yz_{x^k, y^{l+1}}, xy = yx \rangle$ şeklindedir.

Burada $0 \leq k, k_1, k_2 \leq n-1$ ve $0 \leq l, l_1, l_2 \leq m-1$ dir. Üreteçler arasındaki

$x > z_{x^{n-1, y^{m-1}}} > z_{x^{n-1, y^{m-2}}} > z_{x^{n-1, y^{m-3}}} > \dots > z_{x^{n-1, y}} > z_{x^{n-1, 1}} > z_{x^{n-2, y^{m-1}}} > z_{x^{n-2, y^{m-2}}} > z_{x^{n-2, y^{m-3}}} > \dots > z_{x^{n-2, y}} > z_{x^{n-2, 1}} \dots > z_{x^2, y^{m-1}} > z_{x^2, y^{m-2}} > z_{x^2, y^{m-3}} > \dots > z_{x^2, y} > z_{x^2, 1} > z_{x, y^{m-1}} > z_{x, y^{m-2}} > z_{x, y^{m-3}} > \dots > z_{x, y} > z_{x, 1} > z_{1, y^{m-1}} > z_{1, y^{m-2}} > z_{1, y^{m-3}} > \dots > z_{1, y} > z_{1, 1} > y$ biçimindeki sıralama dikkate alınarak aşağıdaki tam yeniden yazma sistemi elde edilir [1]:

Tam Yeniden Yazma Kuralları

- $x^n \rightarrow 1$
- $y^m \rightarrow 1$
- $z_{x^k, y^l}^2 \rightarrow z_{x^k, y^l}$
- $z_{x^{k_1, y^{l_1}}}, z_{x^{k_2, y^{l_2}}} \rightarrow z_{x^{k_2, y^{l_2}}}, z_{x^{k_1, y^{l_1}}}$ ($z_{x^{k_1, y^{l_1}}} > z_{x^{k_2, y^{l_2}}}$ ise)
- $xz_{x^k, y^l} \rightarrow z_{x^{k+1, y^l}}$
- $z_{x^k, y^l}y \rightarrow yz_{x^k, y^{l+1}}$
- $xy \rightarrow yx$

$\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}$ Grafının Tanımı

$\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m$ Schützenberger çarpımının tam yeniden yazma sistemine bağlı olarak yönsüz bir graf

$\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m} = (V_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}}, E_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}})$ aşağıdaki gibi tanımlanır:

Köşe kümesi:

$$V_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}} = \{\text{üreteçler}\} \cup \{\text{kuralların sol yanları}\} = \{x, y, z_{x^k, y^l}\} \cup \{x^n, y^m, z_{x^k, y^l}^2, z_{x^{k_1, y^{l_1}}}, z_{x^{k_2, y^{l_2}}}, xz_{x^k, y^l}, z_{x^k, y^l}y, xy\}$$

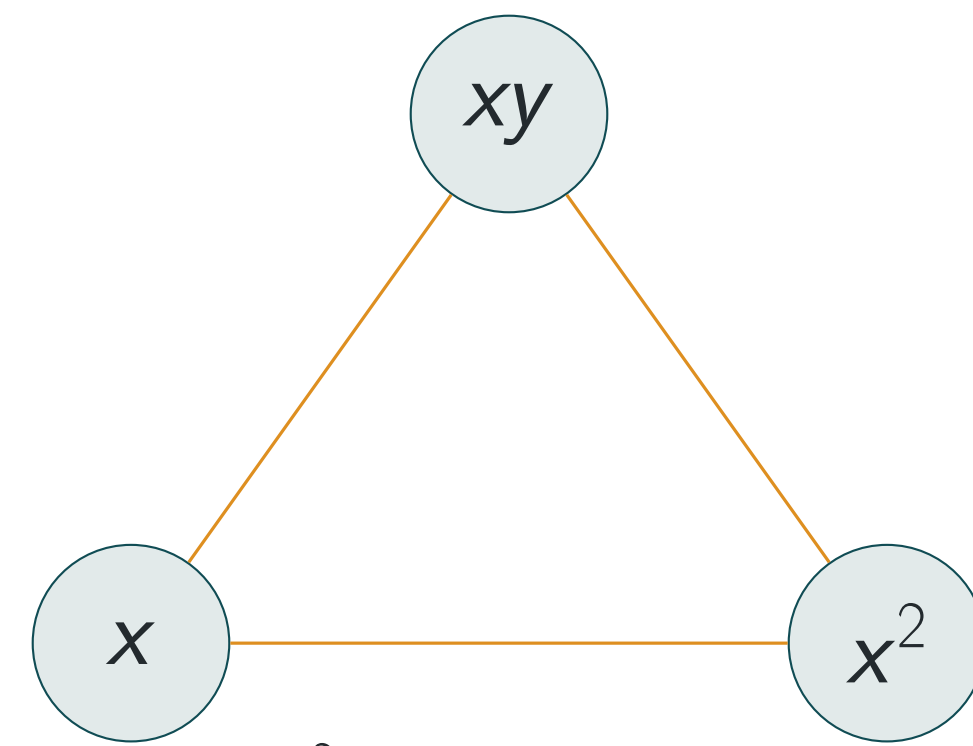
Kenar kümesi:

$$E_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}} = \{(v_p, v_q) : v_p, v_q \text{ köşelerinin soldan ya da sağdan birbiri ile çakışması (overlap)}\}$$

Örneğin (x, x^n) , (x, xz_{x^k, y^l}) , (x, xy) , (y, y^m) , (xy, y) , $(z_{x^k, y^l}y, y)$, $(z_{x^k, y^l}, z_{x^k, y^l}^2)$, $(z_{x^{k_1, y^{l_1}}}, z_{x^{k_1, y^{l_1}}}, z_{x^{k_2, y^{l_2}}})$, $(z_{x^k, y^l}, z_{x^k, y^l}y)$, (x^n, xz_{x^k, y^l}) , birer kenardır.

Burada $0 \leq k, k_1, k_2 \leq n-1$, $0 \leq l, l_1, l_2 \leq m-1$ dir.

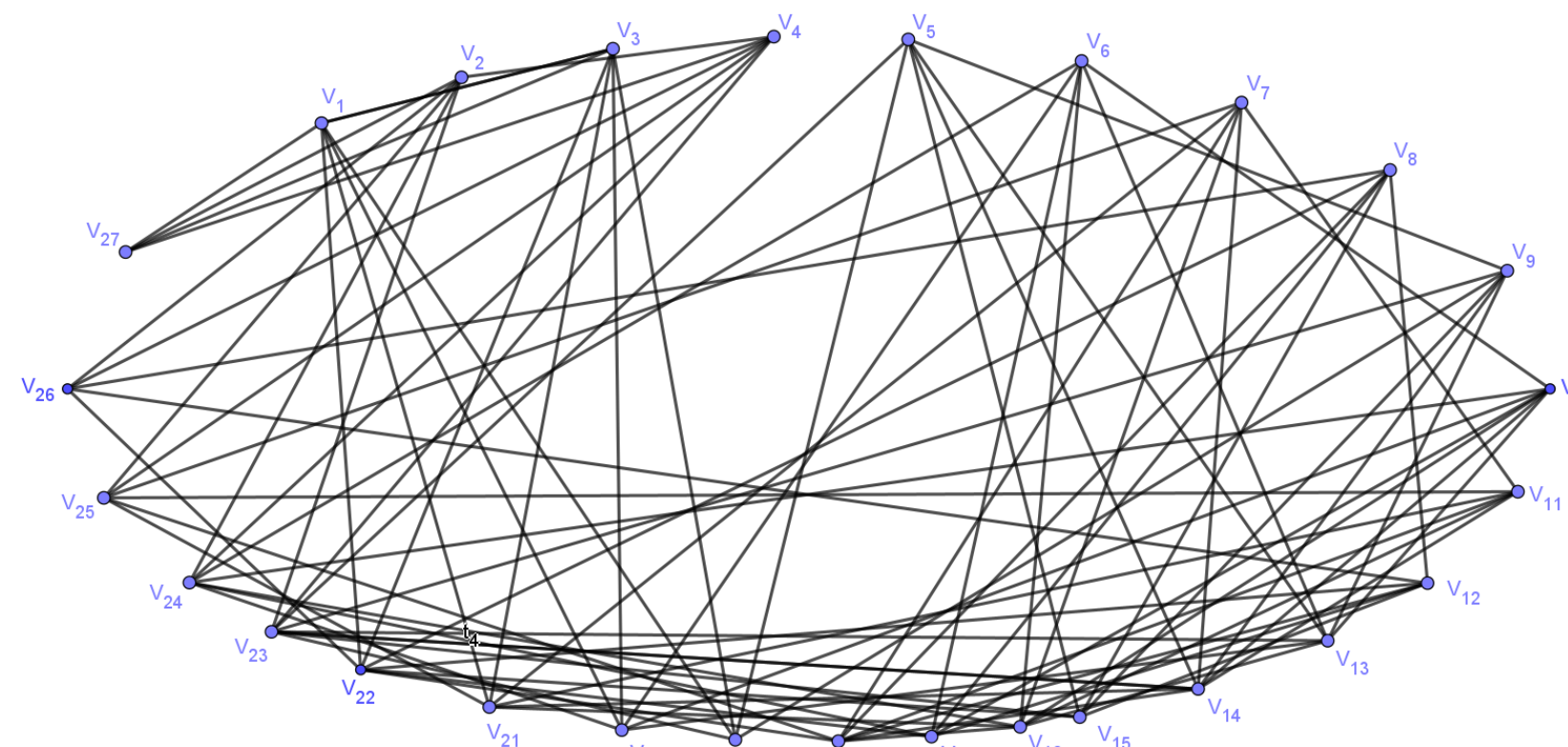
Girth = 3: Bir Üçgen Örneği

$\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}$ grafında x, x^2, xy köşeleri bir üçgen oluşturur.

Dolayısıyla graf 3 uzunluğunda bir döngü içerir ve $\text{girth}(\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}) = 3$ olur (Teorem 3.4).

$\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2$ Graf Çizimi Örneği

Ana Sonuçlar ($n, m \geq 2$) [4]

Teorem 3.1. $\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}$ grafının köşe sayısı

$$|V_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}}| = \frac{(nm)^2 + 7nm + 10}{2}$$

olup, kenar sayısı

$$|E_{\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}}| = 6 + 10nm + \frac{3(nm-1)nm}{2} + 3 \left(\sum_{i=1}^{n-1} im^2 + \frac{nm(m-1)}{2} \right) + \sum_{i=1}^{m-2} i(nm - (i+1))$$

dir.

Teorem 3.2. Grafın maksimum ve minimum dereceleri

$$\Delta(\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}) = nm + 4, \quad \delta(\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}) = 4$$

şeklindedir.

Teorem 3.3. Derece dizisi

$$DS(\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}) = \{4^{a_1}, 5^{a_2}, 6^{a_3}, \dots, (nm+4)^{a_{nm+1}}\}$$

biçimindedir (a_i çoklukları n ve m 'ye bağlı olarak [4]'te açık şekilde verilmiştir) ve **düzensizlik indeksi**

$$t(\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}) = nm + 1$$

dir.

Teorem 3.4. $\Gamma_{\mathbb{Z}_n \circ \mathbb{Z}_m}$ grafının çevre değeri (girth) 3'tür.

Örnek: $\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2$ Grafı

$n = m = 2$ için elde edilen sayısal sonuçlar:

$$\Delta(\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}) = 8, \quad \delta(\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}) = 4,$$

$$DS(\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}) = \{4^1, 5^2, 6^{15}, 7^4, 8^5\}, \quad t(\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}) = 5,$$

$$\text{girth}(\Gamma_{\mathbb{Z}_2 \circ \mathbb{Z}_2}) = 3, \quad |V| = 27, \quad |E| = 86.$$

Bazı derece hesapları:

- x ve x^2 köşeleri birbirine bağlı olup ayrıca $xz_{1,1}, xz_{1,y}, xz_{x,1}, xz_{x,y}, xy$ köşeleri ile de bağlantılıdır: $\deg(x) = \deg(x^2) = 6$.
- $z_{x,y}$ ve $z_{x,y}^2$ köşeleri birbirine ve $z_{x,yz_{1,1}}, z_{x,yz_{1,y}}, z_{x,yz_{x,1}}, xz_{x,y}, z_{x,y}y$ köşelerine bağlıdır: $\deg(z_{x,y}) = \deg(z_{x,y}^2) = 6$.
- $z_{1,yz_{1,1}}$ köşesi 8 köşe ile bağlantılıdır: $\deg(z_{1,yz_{1,1}}) = 8$.
- $z_{x,1z_{1,1}}$ köşesi 7 köşe ile bağlantılıdır: $\deg(z_{x,1z_{1,1}}) = 7$.
- $z_{x,y}$ köşesi $y, y^2, z_{x,y}, z_{x,y}^2, xz_{x,y}$ köşelerine bağlıdır: $\deg(z_{x,y}) = 5$.
- xy köşesi x, x^2, y, y^2 köşelerine bağlıdır: $\deg(xy) = 4$.

Derecelere göre köşe sınıfları:

Derece Köşeler

4	xy
5	$z_{x,y}y, xz_{1,1}$
6	$x, x^2, y, y^2, z_{1,1}, z_{1,1}^2, z_{1,y}, z_{1,y}^2, z_{x,1}, z_{x,1}^2, z_{x,y}, z_{x,y}^2, z_{x,yz_{1,1}}, xz_{1,y}, z_{x,1}y$
7	$z_{x,1z_{1,1}}, z_{x,yz_{1,y}}, xz_{x,1}, z_{1,y}y$
8	$z_{1,yz_{1,1}}, z_{x,1z_{1,y}}, z_{x,yz_{x,1}}, xz_{x,y}, z_{1,y}$

Sonuç

Bu çalışmada, [5] (sonlu devirli grupların serbest ve direkt çarpımları) ve [6] (serbest değişmeli monoid ile sonlu devirli monoidin yarı-direkt çarpımı) çalışmalarındaki yaklaşımlardan hareketle, cebirde önemli bir diğer çarpım olan **Schützenberger çarpımının** tam yeniden yazma sistemi üzerine bir graf tanımlanmış; bu grafın köşe/kenar sayıları, derece yapısı, düzensizlik indeksi ve girth değeri belirlenmiştir. Tanımlanan graf, cebirsel yapı ile kombinatoryal yapı arasında yeni bir köprü kurmaktadır.